

Läkarna hos Shakespeare ofta undanskymda observatörer

I slutet av 1500-talet diskuterades läkarens ställning intensivt i Europa. I England hade College of Physicians bildats redan 1518 efter modell från Italien, men dessa engelska läkare var aristokratiska, isolerade, och mera sysselsatta med att värja sin egen profession och dess integritet än att utveckla läkekonsten. Engelska kirurger var betydligt mera aktiva, och fältskärer, barberare och kirurger, som bildade ett skrå redan 1492, var bokstavligen klart mera på hugget. Tidigt utvecklade man här lärlingskap och föreläste om anatomi.

Dåtidens kliniska farmakologer, farmakoterapeuter och apotekare härstammade till en början från handlarna, som tillsammans med trädgårdsmästare och botaniker importerade och odlade växter från nya världen och sålde dem i butik. Från 1585 fanns i England en apotekarsocietet. Barnmorskor spelade en viktig roll i utkanten av dåtidens konventionella medicin men också i nära anslutning till kyrkan.

Prästerskapet hade självklart synpunkter beträffande abort och faderskapsmål och ville övervaka att barnafödande inte skedde med magiska förtecken. Det är därför naturligt att det är en munk, fader Lawrence i »Romeo och Julia«, som tillhandahåller sövande örtmediciner. De tre visionära häxorna på he-

den i Macbeth, som kokar ihop en förskräcklig soppa (orm- och groddelar, likbitar av småbarn etc), skulle ju med generöst tolkningssinne kunna ses som tidiga kliniska farmakologer, som i pjäsen berättar om verkningsmekanismen för de ingående komponenterna.

Shakespeare hade tillgång till diverse medicinska läroböcker och kände åtminstone två läkare: svärsonen doktor John Hall, som möjligtvis också vårdade honom under den terminala sjukdomsperioden 1616, och doktor Thomas Lodge, som skrev en bok 1603 om pesten men också en mera romantisk roman om Rosalinde år 1590, på vilken Shakespeares komedi »Som ni behagar« bygger.

De flesta av Shakespeares läkare i pjäserna är seriösa personer, men de spelar aldrig någon stor roll vare sig i dramater eller i komedin. De har ofta en bekräftande roll i det att de observerar vad som sker i pjäsen och ger allmänna, välmenande råd. I »Macbeth« finns det till och med två läkare, den engelske kungens livmedikus och Macbeths skotske läkare, som gör intressanta observationer under den berömda sömngångarscenen. I »Pericles« förekommer läkaren Ceremon, i »Slutet gott, allting gott« finns Helenas far, som är läkare, och i »King Lear« observerar Cordelias läkare, dock utan eget namn, maran som plågar kungen. En mera dis-

DOKTOR CAIUS och mr Ford letar efter Falstaff i en scen i operan »Falstaff«, som bygger på Shakespeares komedi »Muntra fruarna i Windsor«. Etsning publicerad i L'illustration år 1894.

Foto: IBL Bildbyrå

tingerad läkare är Sir William Butts i »Henrik VIII«, som dock inte har några speciellt upphetsande repliker utan säger trivialiteter som »jag kom ändå förbi den här vägen«. Riktigt festliga läkare finns egentligen bara i två pjäser, dr Caius i »Muntra fruarna i Windsor« och dr Pinch i »Comedy of errors«. Dr Caius bryter på franska, är stollig, självupptagen, girig och bludrig och synnerligen tacksam att spela på scenen.

För den som söker i Shakespeares verk med gängse sökmotorer gäller det att vara en smula uppmärksam på dokortitulaturen. I flera sammanhang förekommer ju nämligen doktor som yrkesbeteckning på en jurist och inte på en medicinare. Dr Bassano i »Köpmannen i Venedig«, som i själva verket är den förklädda Portia, är ju inte medicine doktor utan juris doktor.

I Shakespeares texter har man funnit mer än 400 medicinska referenser, som klart visar att han hade kunskaper om dåtidens medicinska framsteg och ett stort intresse för kropp, hälsa och sjukdom. Flera observationer är intressanta och framsynta: I »King Lear« och »Julius Caesar« förekommer hänvisningar på epilepsi och dess orsak. Othellos sammanbrott, åtföljt av Iagos triumf, är ett av de få riktiga krampanfall som presenterats på en teaterscen. Det är inte konstigt att Shakespeare i övrigt har vaga uppfattningar om vad som leder till pest, infektioner och smittsamhet, men hänvisningar på sådana epidemiska sjukdomar förekommer ofta.

Syfilis eller »the pox« är Shakespeares favoritsjuka. Det finns hänvisningar på syfilissjukhus i flera pjäser, och att syfilis var en könssjukdom var känt sedan länge. Det anses uppenbart att Shakespeare hade syfilis i åtanke i den berömda dödgrävaren i Hamlet akt 5 scen 1, när Hamlet frågar dödgrävaren hur länge människor kan ligga i jorden innan de ruttnar. Dödgrävaren svarar: »Fan, somliga hinner ju ruttna redan innan de dör, vi har många med syfylos nu för tiden ...« (Sture Pyks översättning år 2003).

I allmänhet hade man dock svårt att särskilja könssjukdomar från andra smittsamma sjukdomar, såsom smittkoppor. Det var först när Jenner introducerade smittkoppsvaccinationen i slutet av 1700-talet som man förstod att vaccination med kokoppsextrakt förhindrade uppkomsten av smittkoppor men inte syfilis.

Shakespeare låter sina rollfigurer syssla med åderlåtning, diverse alkemi, musikerterapi, och läkardottern Helena diagnostiserar och behandlar kungens fistel i »Slutet gott, allting gott«.

För den som letar efter kopplingar mellan Shakespeares många läkarcitat och dåtidens välvärdstillstånd finns diverse citat att spekulera över. I Julius Caesar förekommer flera hänvisningar på personlighet och kroppsvikt. I Thomas Warburtons översättning tilltalas romaren med kommentaren: »Caius Li-

DE TRE HÄXORNA
i dramet »Macbeth« skulle kunna ses som tidiga farmakologer, då de i pjäsen berättar om verkningsmekanismen hos de ingående komponenterna i sin hemska soppa.

Foto: IBL Bildbyrå

FALSTAFF
Oljemålning av Eduard von Grützner 1921.

LADY MACBETH
går i sömnen. I »Macbeth« förekommer två läkare, vilka gör observationer i den berömda sömngångarscenen.

Foto: IBL Bildbyrå

garius, den sjukdom som har gjort dig mager är din fiende långt mera än någonsin Caesar.« Är detta en tidig referens till psykosomatik? I Hagbergs översättning förekommer i början av Julius Caesar den välkända kommentaren med koppling till kropps-konstitution och personlighet: »Jag vill se feta människor omkring mig, slättkammade folk som sover gott om natten. Den Cassius har en mager, hungrig uppsyn. Han tänker mycket, sådant folk är farligt.« Det visar sig att Caesar har rätt. Han mördas tidigt i pjäsen av en grupp motståndsmän, där Cassius och Brutus ingår.

För den som letar lämpliga citat kopplade till övergödning har Falstaff oftast varit en tacksam rollfigur, och flera av hans citat förekommer som motiv för sådana artiklar, avhandlingar m m som handlar om fetma. Falstaff själv säger i Allan Bergstrands översättning 1983 (Henrik IV, akt 3, scen 3): »Du ser ju att jag har mer kött än andra människor och därför mer skroplighet.« Falstaff förekommer i flera av Shakespeares pjäser, mest självklart i »Muntra fruarna i Windsor« där det finns en dräplig scen i inledningen (akt 1, scen 3):

»Falstaff: Jag räknar på en höft ... Pistol: Räkna runt höfterna, två alnar eller mer! Falstaff: ... det är sant att jag mäter mina två alnar runt – men med det här livet är det också slut nu.«

Har då Falstaff och Pistol sig själva ovetande gjort en tidig observation om buk fettets medicinska risker? I den engelska originaltexten står det att Falstaff mäter »two yards« runtom, och detta har översatts med två alnar. Det intressanta är att en svensk aln, som definierades av den gamla romerska alnen (av ulna = armlängd), är 59 cm. Det skulle ha givit Falstaff ett midjeomfång om 118 cm, vilket tveklöst hamnar i WHO:s definition av fetma men inte är särskilt groteskt. Å andra sidan visar det sig att en engelsk aln vid denna tidpunkt motsvarade ungefär 114 cm, vilket skulle ge Falstaff ett imponerande midjeomfång på över 2 meter.

Kung Henrik V säger till den gamle Falstaff att han bör sluta med att överäta därför att »graven gapar tre gånger vidare för dig än för andra män«. För den som letar efter medicinska samband är det naturligtvis frestande att tänka sig att Henrik V ganska korrekt hade identifierat den relativa risken med fetma för prematur död till 3,0, vilket på det hela taget stämmer ganska bra med modern forskning. Men Falstaff är i pjäsen gammal och vithårig. Under Shakespeares tidevarv var det mera sannolikt att övervikt utgjorde ett överlevnadsskydd under en epok när ett hull var den enda garantin för att klara av infektionssjukdomar och andra tärande åkommor.

Shakespearecitaten inbjuder självfallet till en citationsteknisk lekstuga utan egentlig verklighetsförankring. Shakespeares läkare gör ingen egentlig medicinsk nytta utan är mera observatörer. I »King Lear« akt 4, scen 4 beskriver läkaren (som saknar eget namn) kungens terapi-behov på följande sätt:

»Naturens goda fostermor är vilan.

Den saknar han, men den kan kallas fram av många läkeörter, vilkas kraft får sorgen själv att sluta sina ögon.«

Det är vackert sagt. Samtidigt måste man komma ihåg den cyniska reflektionen att det skulle dröja till början av 1900-talet innan en patient som träffade en läkare hade mera nytta än skada av just den kontakten.

Stephan Rössner
professor, Karolinska Universitetssjukhuset Huddinge